

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI
KHOA VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ

**BIẾN ĐỔI TẬP QUÁN CANH TÁC RUỘNG BẬC THANG
CỦA NGƯỜI HMÔNG Ở BẢN CÁT CÁT, XÃ SAN SẢ HỒ,
HUYỆN SA PA, TỈNH LÀO CAI**

**KHOÁ LUẬN TỐT NGHIỆP CỬ NHÂN
NGÀNH VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ**

Sinh viên thực hiện : TRẦN THỊ TUYẾT, VHDT 16B

Giảng viên hướng dẫn : PGS.TS. TRẦN BÌNH

HÀ NỘI - 2014

LỜI CẢM ƠN

Trong quá trình hoàn thành đề tài nghiên cứu khoa học của mình em đã nhận được sự giúp đỡ nhiệt tình của nhiều tổ chức và cá nhân khác.

Em xin gửi lời cảm ơn tới thầy cô giáo khoa Văn hoá dân tộc thiểu số. Em xin gửi lời cảm ơn tới các cán bộ tại Phòng Văn hóa và Thông tin huyện Sa Pa. Em xin gửi lời cảm ơn tới Em xin gửi lời cảm ơn tới cán bộ, cùng toàn thể nhân dân thôn Cát Cát, xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa đã nhiệt tình giúp đỡ, cung cấp thông tin, tài liệu cho bài nghiên cứu của em.

Đặc biệt em xin gửi lời cảm ơn chân thành tới PGS.TS Trần Bình, giảng viên khoa Văn hóa dân tộc thiểu số trường Đại Học Văn hóa Hà Nội đã trực tiếp hướng dẫn em tìm hiểu, nghiên cứu đề tài này.

Do thời gian đi thực tế còn ít và kinh nghiệm bản thân còn nhiều hạn chế nên trong bài viết của em không tránh khỏi những sai sót. Em rất mong nhận được những ý kiến, bổ xung quý báu của thầy cô và bạn đọc.

Em xin chân thành cảm ơn!

Sinh viên thực hiện

Trần Thị Tuyết

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI HMÔNG Ở BẢN CÁT CÁT, XÃ SAN SẢ HỒ.....	10
1.1. Đặc điểm địa bàn cư trú	10
1.1.1. Đặc điểm tự nhiên	10
1.1.2. Đặc điểm xã hội	13
1.2. Tộc danh, nguồn gốc lịch sử.....	14
1.3. Đặc điểm đời sống kinh tế	15
1.4. Đặc điểm xã hội truyền thống	18
1.5. Đặc điểm văn hóa	20
1.5.1. Đặc điểm văn hóa vật chất	20
1.5.2. Đặc điểm văn hóa tinh thần.....	22
Tiểu kết chương 1.....	25
Chương 2: TẬP QUÁN CANH TÁC RUỘNG BẬC THANG CỦA NGƯỜI HMÔNG Ở CÁT CÁT	26
2.1. Khai phá ruộng bậc thang.....	26
2.2. Bộ nông cụ dùng trong canh tác ruộng bậc thang	29
2.3. Kỹ thuật canh tác ruộng bậc thang	31
2.3.1. Giống cây trồng.....	31
2.3.2. Mùa vụ	32
2.3.3. Cách thức làm đất.....	33
2.3.4. Gieo mạ và cấy.....	35
2.3.5. Cách thức tưới tiêu nước	39
2.3.6. Cách thức chăm sóc, bảo vệ.....	40
2.3.7. Cách thức thu hoạch.....	42
2.4. Cách thức tổ chức sản xuất	44
2.4.1. Sản xuất theo hộ	44
2.4.2. Các hình thức đôi công giữa các hộ.....	45

2.4.3. Hợp tác lao động trong cộng đồng.....	46
2.5. Các nghi lễ liên quan đến canh tác ruộng bậc thang.....	47
2.5.1. Các nghi lễ trong quá trình khai khẩn ruộng.....	47
2.5.2. Các nghi lễ trong quá trình canh tác	50
Tiểu kết chương 2.....	52
Chương 3: SỰ BIẾN ĐỔI TRONG TẬP QUÁN CANH TÁC RUỘNG BẬC THANG CỦA NGƯỜI HMÔNG Ở CÁT CÁT.....	53
3.1. Biến đổi trong canh tác ruộng bậc thang ở Cát Cát.....	53
3.1.1. Thay đổi trong phương thức canh tác ruộng bậc thang	53
3.1.2. Thay đổi các loại giống cây trồng trên ruộng bậc thang.....	54
3.1.3. Thay đổi trong cách chăm sóc, bảo vệ ruộng bậc thang.....	55
3.1.4. Thay đổi trong cách tưới tiêu nước cho ruộng bậc thang	58
3.1.5. Thay đổi cách thức thu hoạch	59
3.1.6. Thay đổi trong cách thức tổ chức sản xuất	60
3.2. Vai trò của ruộng bậc thang trong đời sống kinh tế người Hmông ở Cát Cát hiện nay.....	61
3.3. Nghi lễ, tín ngưỡng liên quan đến canh tác ruộng bậc thang ở Cát Cát đã thay đổi nhiều.....	64
3.4. Nguyên nhân dẫn đến những biến đổi trong canh tác ruộng bậc thang ở Cát Cát	67
3.4.1. Tác động của chính sách giao đất giao rừng.....	67
3.4.2. Tác động của các chính sách phát triển kinh tế - xã hội khác	68
3.5. Một số khuyến nghị ban đầu của người nghiên cứu.....	69
Tiểu kết chương 3.....	76
KẾT LUẬN	78
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	81
PHỤ LỤC	83

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Sa Pa là huyện miền núi phía Tây Bắc Việt Nam và là huyện phía tây tỉnh Lào Cai. Với vị trí địa lí, địa hình hiểm trở, khí hậu khắc nghiệt nhưng đồng bào nơi đây đã khéo léo biến đổi để sống hòa hợp với thiên nhiên, núi rừng nơi. Và cũng từ sự khắc nghiệt ấy của tự nhiên, sự khéo léo của con người đã tự tạo cho mình những nét độc đáo mang bản sắc riêng của mình. Từ bao đời nay, bằng sự cần cù, sáng tạo trong lao động, người Hmông ở nơi đây cũng như các dân tộc khác đã tự tạo cho mình những hoạt động mưu sinh phù hợp (canh tác trên nương rẫy, thổ canh hốc đá...). Và đặc biệt đó là hình thức canh tác ruộng bậc thang – một hình thức canh tác độc đáo của người Hmông Đen ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa, Lào Cai.

Sự ra đời của phương thức canh tác ruộng bậc thang đã có những cống hiến to lớn đối với sự phát triển kinh tế, xã hội, văn hóa của người Hmông Đen ở bản Cát Cát nói riêng và của nhân dân xã San Sả Hồ, nhân dân huyện Sa Pa nói chung. Ruộng bậc thang là một sự sáng tạo độc đáo, một biểu tượng văn hóa thể hiện tính thích nghi tuyệt vời của người Hmông nơi đây với môi trường núi rừng.

Trong quá trình vận động, biến đổi của thiên nhiên: sự thay đổi của thời tiết, sự hao mòn của đất đai, sự thất thường của chế độ thủy lợi,... với sự phát triển của con người xã hội, cơ hội tiếp cận của người dân với những công việc mới, sự ra đời của các loại giống cây trồng, các loại máy móc, hóa chất,... phục vụ nông nghiệp đã có những tác động tới tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông Đen ở Cát Cát. Dưới tác động của các yếu tố mới ấy, tập quán canh tác ruộng bậc thang cũng như năng suất của cây trồng trên ruộng bậc thang có sự thay đổi tích cực, đem lại lợi ích thiết thực cho người

dân. Nhưng bên cạnh đó cũng có những yếu tố chưa phù hợp, có sự tác động xấu, không tốt tới việc bảo tồn và phát triển ruộng bậc thang – nét văn hóa đặc trưng của người Hmông ở Cát Cát.

Chính vì lí do đó, là một sinh viên trường Đại học Văn hóa Hà Nội, là một cán bộ văn hóa tương lai, tác giả quyết định chọn đề tài “*Biến đổi tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa, tỉnh Lào Cai*” làm khóa luận tốt nghiệp. Với đề tài này, tác giả mong muốn từ việc nghiên cứu tập quán canh tác của người Hmông Đen ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, để nhận biết xác thực hơn về tác động của những yếu tố mới tới tập quán canh tác ruộng bậc thang của họ. Từ đó đề xuất những giải pháp thích hợp nâng cao hiệu quả của việc canh tác ruộng bậc thang của người Hmông nơi đây.

2. Lịch sử vấn đề

Cho đến nay đã có rất nhiều công trình nghiên cứu về tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông ở Việt Nam, một số công trình tiêu biểu như:

“*Quá trình khai khẩn và canh tác ruộng bậc thang của các tộc người Hmông, Dao ở huyện Sa Pa, tỉnh Lào Cai*” (LATS, ĐHKHXH&NH) của tác giả Nguyễn Trường Giang. Luận án đề cập đến những tập quán trong quá trình khai khẩn và canh tác ruộng bậc thang của đồng bào Hmông, Dao ở huyện Sa Pa.

“*Ghi chép về văn hóa dân gian Hmông*” (NXB Văn hóa thông tin, năm 2009) của tác giả Mã A Lành. Trong cuốn sách này tác giả giới thiệu về phong tục tập quán làm nhà, cách chơi khèn, hát dân ca, xem thời tiết, làm ruộng bậc thang, lễ cúng ruộng, bảo vệ rừng và cách làm món ăn dân tộc Hmông.

“*Đánh giá hiệu quả canh tác trên ruộng bậc thang tại Mù Cang Chải*” của Trần Lê Duy (luận văn thạc sĩ kinh tế nông nghiệp). Luận văn đã đánh giá những hiệu quả mà người dân đạt được khi canh tác các loại cây, đặc biệt là cây lúa trên ruộng bậc thang. Từ thực tế đó tác giả đưa ra những ý kiến, giải pháp để giải quyết những vấn đề còn tồn tại và phát triển tiếp những kỹ thuật canh tác tốt, đưa vào áp dụng những kỹ thuật mới nhằm nâng cao năng suất, kinh tế của người dân.

Những công trình trên đã cho chúng ta thấy những nét chung nhất về lịch sử tộc người, tên gọi, văn hóa truyền thống... của người Hmông ở Việt Nam. Và với một số công trình cũng giúp chúng ta phần nào hình dung được khái quát cách canh tác ruộng bậc thang của người Hmông ở Việt Nam nói chung. Tuy vậy, vấn đề nghiên cứu về tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông Đen ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, Sa Pa, thì chưa có công trình nào nghiên cứu một cách cụ thể, chi tiết, hệ thống. Và “*Sự biến đổi tập quán canh tác của người Hmông ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa, tỉnh Lào Cai*” là công trình nghiên cứu đầu tiên về tập quán và sự biến đổi trong việc canh tác ruộng bậc thang của người Hmông Đen nơi đây trên lĩnh vực dân tộc học.

3. Mục đích nghiên cứu

Đây là công trình bước đầu làm quen với nghiên cứu khoa học. Qua báo cáo tác giả mong muốn đóng góp thêm nguồn tư liệu điền dã mới, qua đó giúp cho bản thân tác giả hiểu thêm về tình hình địa phương, về văn hóa truyền thống cũng như những thay đổi trong đời sống, đặc biệt là trong công việc canh tác ruộng bậc thang của đồng bào dân tộc thiểu số.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của khóa luận là tập quán và sự biến đổi của việc canh tác ruộng bậc thang từ quá trình khai khẩn đến việc thu hoạch và bảo quản cùng những nghi lễ liên quan trong suốt quá trình đó.

Về không gian, đề tài tập trung nghiên cứu tại bản Cát Cát – nơi sinh sống của người Hmông Đen ở xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa, Lào Cai.

Về thời gian, đề tài nghiên cứu tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông Đen ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, Sa Pa, Lào Cai trong truyền thống và hiện tại.

5. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp điền dã dân tộc học: với các thao tác quan sát, phỏng vấn, ghi chép, chụp ảnh,...

- Phương pháp điều tra xã hội học: hỏi ý kiến qua các bảng hỏi, kết hợp phân tích tư liệu qua sách báo,...

- Phương pháp mô tả: nhìn, phân tích những hiện tượng cụ thể và khái quát được những đặc điểm chung, những kiến nghị,...

6. Đóng góp của khóa luận

Báo cáo khoa học là công trình nghiên cứu đầu tiên có hệ thống về sự biến đổi trong canh tác ruộng bậc thang của đồng bào Hmông ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa, Lào Cai.

Thông qua việc thực hiện đề tài, tác giả hi vọng sẽ đóng góp một phần nhỏ giúp cho sự nhận thức rõ hơn, sâu hơn về đời sống, việc canh tác ruộng bậc thang của đồng bào. Đề xuất một số ý kiến giúp chính quyền có những tác động lợi ích hơn cho đồng bào nơi đây, đồng thời giúp bà con hiểu rõ hơn và ủng hộ tích cực hơn nữa trong việc phát triển đi đôi với giữ gìn văn hóa truyền thống của mình, thực hiện đúng những chủ trương, chính sách của Đảng trong việc gìn giữ và đầu tư phát triển ruộng bậc thang nơi đây.

7. Nội dung và bố cục của khóa luận

Ngoài phần *Mở đầu*, *Kết luận*, *Phụ lục*, nội dung của khóa luận được trình bày trong 3 chương chính:

Chương 1: *Khái quát về người Hmông ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ.*

Chương 2: *Tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ.*

Chương 3. *Sự biến đổi trong tập quán canh tác ruộng bậc thang của người Hmông ở Cát Cát.*

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Văn Chiến, Lê Văn Thắng, Trần An Đình (2006), *Kỹ thuật canh tác bền vững trên đất dốc (Tài liệu khuyến nông)*, NXB Nông nghiệp, Hà Nội.
2. Bế Viết Đảng (1996), *Các dân tộc thiểu số trong sự nghiệp phát triển kinh tế xã hội miền núi*, NXB CTQG và NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
3. Bùi Huy Đáp (1981), *Cây lúa Việt Nam*, NXB Khoa học và Kỹ thuật.
4. Trần Lê Duy, *Đánh giá hiệu quả canh tác trên ruộng bậc thang tại huyện Mù Cang Chải, Yên Bái*, luận văn Thạc sĩ, Đại học Nông nghiệp I Hà Nội.
5. Nguyễn Trường Giang (2011), *Quá trình khai khẩn và khai thác ruộng bậc thang của các tộc người Hmông, Dao ở huyện Sa Pa, tỉnh Lào cai*, Luận án tiến sĩ Dân tộc học, ĐH KHXH-VN, ĐH Quốc gia Hà Nội.
6. *Kỹ thuật canh tác trên đất dốc: tài liệu tập huấn nông dân*, NXB Nông nghiệp, Hà Nội, 2005.
7. Đỗ Đức Lợi (2002), *tập tục chu kì đời người các dân tộc ngôn ngữ Mông Dao ở Việt Nam*, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
8. Lã Văn Lô, Nguyễn Hữu Thấu, Mai Văn Trí, Ngọc Anh, Mạc Như Đường, (1959) *Các dân tộc thiểu số ở Việt Nam*, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội.
9. Mã A Lềnh (2009), *Ghi chép về văn hóa dân gian Hmông*, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội.
10. Phạm Thị Lâm, *Khảo sát và đánh giá tài nguyên du lịch phục vụ Trekking tour ở hai xã San Sả Hồ và Lao Chải thuộc VQG hoàng Liên - Sa Pa*, Khóa luận.

11. Nguyễn Thị Ngân (2000), *Công cụ sản xuất nông nghiệp của các dân tộc nhóm ngôn ngữ H'mông – Dao*, Bảo tàng văn hóa các dân tộc Việt Nam.

12. Hoàng Hoa Toàn (1995), *Tín ngưỡng dân gian các dân tộc miền núi phía Bắc nước ta*, Trường Đại học sư phạm Thái Nguyên.

13. Đặng Nghiêm Vạn (2001), *Văn hóa, dân tộc, tôn giáo*, NXB Khoa học và Xã hội, Hà Nội.

14. World Neighbors (1998), *Hướng dẫn canh tác trên đất dốc*, tái bản lần 2, NXB Nông nghiệp, Hà Nội.